

Рецензия

от проф. И. Попова, Исторически факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“ за дисертацията на Тенчо Павлов Карагъзов, редовен докторант към катедра „Стара история, трактология и средновековна история“, с тема *Етническа и религиозна идентичност в контекста на късносредновековната правна система – периферията на Латинския Запад (XIII–XIV в.)* в ПН 2.2. История и археология, (Средновековна обща история – Средновековни предмодерни идентичности в Западна и Централна Европа).

На първо място трябва да отбележа, че процедурата на дисертанта Тенчо Карагъзов е спазена според изискванията на съответните законови актове. Представената дисертация отговаря на минималните национални изисквания, а разгледаната тема е оригинална и актуална. Проследих научното израстване Тенчо Карагъзов още от бакалавърското му обучение, тъй като беше специализант по Средновековна история и магистър в МП Античност и Средновековие. Внимателно се запознах с представения текст и в самото начало мога убедено да заявя, че работата е изключително качествена и приносна.

Състои се от въведение, четири глави, заключение, извори и литература, в размер на 245 страници, но поради по-сбития шрифт, реално изследването е в размер над 300 стандартни страници.

Бих искала да подчертая, че трудът е посветен на важен проблем, който досега не е бил предмет на самостоятелно и целенасочено изследване в българската медиевистика. Проучен е богат изворов и историографски материал. Изследването се базира върху широк кръг преди всичко правни източници, които позволяват дисертантът да стигне до задълбочени изводи.

Във **въведението** Т. Карагъзов поставя много ясно целите си на изследване – „Изследване на концепцията за етничност и нейното приложение в средновековен контекст през XIII – XIV в. чрез анализирането на ключовите етнологични термини, явления и събития с цел установяване на сходствата и различията спрямо модерните дефиниции; Проучване на това по какъв начин се идентифицират средновековните общества, локализирани в периферията на Латинския Запад (по примера на Кастилия, Ирландия и Унгария) през XIII – XIV в., в етнически и религиозен контекст и как тези идентификации влияят върху взаимоотношенията между отделните култури, групи и индивиди; Проследяване на връзката между етническите процеси и правото и как това право формира границите между отделните общности и по-какъв начин представите за етническа и религиозна идентичност водят до преформулиране на правния дискурс“.

Поздравявам го за избраната методология на изследване, т. нар. case studies, която му дава възможност да постигне целите на изследването си. Във въведението се прави изворов и историографски обзор, както на литературата, осигуряваща теоретичното подпльтяване на дисертацията, така и на използваните извори и историография за отделните case studies, посветени на Кастилия, Ирландия и Унгария.

В **първата** глава, посветена на *Теоретичните подходи към концепцията за етническа и религиозна идентичност*, докторантът в дълбочина проследява отделните школи в историографията и различните теоретични модели и концепции; изяснява основните понятия с които работи /род, народ, етнос, етничност, идентичност и т.н./ и представя в дълбочина етничността в медиевистиката, разглеждайки дебатът за средновековния етногенезис между двете школи – *Виенската* и *Торонто*, като не пропуска да изследва въпроса за границата и граничните общества като теоретичен проблем, както и връзката между границите и етничността през Средновековието. Всичко това му дава възможност да изгради обща теоретична рамка, обединяваща отделните изследователски традиции, което му позволява да постигне поставените цели на изследването.

Карагъзов изтъква взаимосвързаността между етническата и религиозна идентичност, откъдето и мотивите за паралелното им разглеждане в неговото изследване. Мога само да поздравя дисертанта за дълбочината на неговата теоретично подготовка, която ясно личи от текста.

Втората глава е посветена на първият „случай“ – *Кралство Кастилия*. Мястото на етнорелигиозните общности в кастилската правна система и отношението на централната власт спрямо тях е разгледано в рамките на два обособени подпериода, които носят своите специфики. Първият период обхваща времето от сражението при Лас Навас де Толоса през 1212 г. до началото на управлението на крал Алфонсо XI през 1312 г. В началото на главата е направен критичен прочит и оценка на термина „convivencia“, като е отбелязана и критиката срещу тази концепция и появата на сходни категории като coexistencia. Докторантът отчита важната роля на границата като стратегически инструмент в политиката на кастилските монарси по отношение на етнорелигиозните общности. Като продукт на тази политика се явява практиката за даване на т.нар. fueros и оформянето на паралелни структури на управление за мюсюлманите и евреите.

Докторантът с право заключава, че „въпреки че евреите и мюсюлманите имат отличителни fueros и пактове, кралският закон е склонен да ги разглежда като двете страни на един и същ проблем: религиозни и етнически малцинства, за които се

предполага, че трябва да бъдат облагани с данъци и организирани по подобен начин, за да бъдат защитени, но и експлоатирани“. Проучен е и въпросът за появата на *aljamas*, които представляват паралелни структури на управление за мюсюлманите и евреите, тъй като служат за правни модели, в рамките на които мюсюлманските и еврейските общности са признати от християните в съответния местен контекст. (с. 86).

Докторантът подчертава, че през XII–XIII в. се наблюдава и целенасоченото прокарване на законови постановления, както секуларни, така и канонични, които допълнително фиксират статута на мюсюлманите и евреите в християнското общество, в рамките на което „организацията на техните общности преминава през процес на „християнизация“ и формализация“. В детайли е разгледана и реформената програма на крал Алфонсо X (1252–1284), която води до кодификацията на кастилските закони в *El Espéculo*, *Fuero Real* и *Siete Partidas* и проявата на ясно оформена кастилска идентичност, която функционира и съществува в контакт с „другите“ (с. 90 - 99). Много вярно е отчетено значението на *Siete Partidas* не само като средство за „стандартизирането на правните практики в кралството, но и като инструмент за поддържане на социалните норми и отношенията между отделните етнорелигиозни групи“ (с. 98). Етническата и религиозни идентичност на евреите и мюсюлманите е отчетена посредством признаването им като правни субекти на кралството, чийто живот се ръководи от собствените им закони и религия. Отбелязано е също наличието на конструирана „отличителна кастилска идентичност, която изглежда придобива още по отчетлив облик към средата на XIII в.“ (с. 93) и като нейни белези са изведени кастилският език и идеята за *patria*.

Авторът анализира в детайли и следващият период от кастилския „случай“, като посочва, че идването на власт на Алфонсо XI през 1312 г. условно слага край на следваната до този момент политика спрямо етнорелигиозните общности, рамкираната от състоянието на *convivencia* и *coexistencia* в кастилското общество (103 с.). Докторантът обръща внимание на факта, че Кортесите започват да играят все по важна роля в държавните дела, откъдето нараства и значимостта на техните решения спрямо организацията на отделните етнорелигиозни общности. Постановленията, прокарани на кортесите в Паленсия (1286 г.) и Валядолид (1293 и 1312 г.) очертават линия на по-тясно намеса във вътрешните дела на отделните общности (с. 101).

Подробно е разгледано нарушаването на *modus vivendi* в периода от 1312 г. до Айлонските закони от 1412 г., като е обърнато специално внимание на управлението на Алфонсо XI (1312–1350) и правната унификация. Промяната на политиката спрямо

евреите и мюсюлманите, е отразено в заседанията на Кортесите от времето на Алфонсо XI и е в контекста на общия „дискурс на изключване“ в Латинския Запад. Тази политика е проследена и при управлението на крал Педро I (1350–1369), с чието име се свързва прокарването на серия от мерки, които изолират евреите и мюсюлманите и предефинират тяхното място в кастилското християнско общество (с. 109-111). Управлението му създава предпоставки за изостряне на етническото и религиозното напрежение, което се проявява далеч по-ярко при управлението на първите двама представители на династията Трастамара – Енрике II (1369–1379) и Хуан I (1379–1390) (с.111 - 117).

Т. Карагъзов посочва тенденцията към създаване на културна еднородност, която очертава все по-ясно навлизането на елементите на дискриминация, изолация, изключване и криза в характера на отношенията между християните, евреите и мюсюлманите. Той правилно заключава, че по своята същност тази криза оказва влияние и върху правната система, която е подложена на изменение с прокарването на т. нар. Айлонски закони от 1412 г., с които се слага край на тяхната правна и съдебна автономия, рестриктивни по отношение на икономическата им функция и социалната им мобилност, както и регламентиране на външните етнически белези (с.119 - 123).

В края на главата са обобщени достигнатите въз основа на задълбочения анализ изводи.

Трета глава е посветена на *Лордство Ирландия*. Тук отново в два периода е разгледано етническото противопоставяне между англичани и ирландци, в което отново важна роля играе правото и прилагането му. Първият период е от 1204 до 1307 година и обхваща управлението на крал Джон (1199 - 1216), като са проследени също така и противоречията между английските заселници и местните ирландци, както и англицизацията на църковните диоцези.

При управлението на крал Джон е отчетена консолидацията на английските позиции в ирландските владения, която е свързвана с установяването на „административна организация и създаването на съдебна система, стъпваща върху английското право и закони“. Докторантът вярно отчита, че при управлението на Джон са оформени основните структурни белези и базисни управленчески структури на *Communitas Hibernie*. Скоро след това тя се превръща в арена на сблъсък между ирландци и англичани, които се проявяват като носители на отличителни етнически идентичности. Обърнато е внимание на факта, че с възкачването на Едуард I (1272–1307)

на английския престол започва появата на негативни тенденции в цялостното развитие на лордството.

Правилно е отчетено, че цялостната програма за англицизация на църковните диоцези води до един от първите сериозни етнически конфликти между двете общности в оформената *communitas Hibernie*, а именно т. нар. „конспирация от Мелифонт“ (1216–1231) (134 с.). Докторантът вярно отбелязва, че управлението на крал Хенри III (1216–1272) бележи окончателното налагане на английския правен модел в развитието на лордството и заключава, че към края на XIII в. английското право окончателно започва да се разглежда като един от отличителните белези на т.нар. *Englishness* и като интегрална част от английската политическа култура (131 с.).

Вторият период, разгледан в ирландския случай, обхваща времето от края на управлението на Едуард I до препотвърждаването на т.нар. Килкенски статuti през 1402 г. Задълбочено е представен крахът на установения *modus vivendi* при управлението на Едуард I (1272–1307). Изведено е заключението, че посредством правото твърдо се очертават границите на двете отделни етнически общности, както на индивидуално, така и на колективно ниво (с. 138). Дисертантът въз основа на анализа си, достига до извода, че в началото на XIV в. вече са налице ясни линии на етническо разделение и се създава едно разпокъсано етническо и политическо пространство (с. 141).

Разглеждайки в детайли вторият период от ирландския случай от 1307 до 1402 г., Карагъзов отчита белезите на дестабилизация, които се проявяват при недалновидното управление на крал Едуард II (1307–1327), спира се на Ремонстрацията до папата от 1317 г., като отбелязва ролята ѝ като елемент на допълнително изостряне на етническото противоречие между ирландци и англичани (146 с.), спира се Контраремонстрацията от 1328 г. и кризата от 1341 – 1342 г, както и на Килкенските статuti от 1366 г., препотвърдени 1402 г. Докторантът достига до извода, че прокарването на законовите постановления в Килкенския парламент 1366 г. се явява пряк отговор на прогресивната загуба на английската идентичност сред заселниците в колонията и тяхната акултурация в ирландска среда (157 с.) и че целта на Килкенските статuti е да се наложи английската култура сред англо-ирландците, гарантирайки по този начин съхраняването на тяхната етническа идентичност (158 с.). Определя, че от съществено значение е и забраната за използването на ирландския език сред обитателите на лордството, заплашващ английската идентичност и ускоряващ тяхната акултурация“ (159 с.). В края и на тази глава докторантът обобщава изводите, до които достига, като посочва, че се „появява визията за английска пространствена идентичност или географско пространство, което

да бъде населено от хомогенна група“. Съгласна съм с извода му, че по този начин английското право изиграва „ролята на инструмент за съпротива или мобилизация на маргинализираните групи, както и като средство, което може да насърчи социалното сцепление или да създаде бариери пред интеграцията“ (170 с.).

Последната **четвърта** глава е посветена на *Кралство Унгария*, в което присъстват общностите на евреи, мюсюлмани, сакси, секеи, кумани. Техните взаимоотношения с централната власт в кралството отново са разгледани в два периода – първият е от началото на управлението на крал Андраш II през 1205 г. до падането на династията на Арпадите през 1301 г., а вторият съпада с управлението на Анжуйската династия до 1395 г. Обект на анализ в тази глава първоначално са етнорелигиозните общности на мюсюлмани и евреи и Златните були от 1222 и 1231 г., както и „Клетвата от Берек“ (1233 г.). Към началото на XIII в., както евреите, така и мюсюлманите, намират своето място в структурата на йерархизираното християнско общество, разполагайки със собствени правни модели, около които се съхранява тяхната религиозна и етническа принадлежност, постановки, отразени в правните документи на унгарското кралство. С клетвата от Берек под влияние на папството се стига до ограничаване на социалното взаимодействие между евреи, християни и мюсюлмани. Последователно е разгледан въпросът за саксонската общност, чието присъствие в кралството е урегулирано с *Diploma Andreanum* от 1224 г. Докторантът с право отбелязва, че документът очертава границите на отделно социално пространство, конституирано като графство, специално за заселниците, в чийто рамки те получават определени права, но и задължения. По този начин унгарският крал съдейства за трансформацията на саксонските общности в отделна етнорегионална група със собствена автономия (180 с.). Проследено е и развитието на общността на секеите, както и тази на куманите, като е разгледан процесът на християнизация при куманите и тясното обвързване на куманската етническа общност с унгарската държава. Докторантът достига до верните заключения, че на практика след покръстването на куманите и поставянето им в служба на короната те поетапно се сдобиват с „колективен правен статут, силно зависим от монарха“. Подобно на секеите и саксонците те „образуват своеобразна общност с юридическа автономия и стават част от правните структури на кралството. Като *hospites* те нямат друг покровител освен кралската власт, чиито очаквания трябва да изпълняват“ (186 с.). В правен аспект отношенията са урегулирани с т. нар. Кумански закони от 1279 г. Те принуждават куманите да уседнат и да изоставят номадския си начин на живот, в резултат на което техните поселения, играещи ролята на ядра на отличителна етническа идентичност, се

утвърждават в чужда среда, създаваща предпоставки за акултурация и асимилация (188 с.). През етап на правна интеграция преминава и общността на секеите, която се радва на отличителен правен статут концентриран в т.нар. Terra Sicularum. Институционализирането на тази тяхна територия съвпада и с оформянето на Terra Saxonum за саксонците, чиито права и привилегии са препотвърдени и с декретите на Андраш III от 1291 и 1292 г.

Напълно съм съгласна с извода на Т. Карагъзов, че по време на втория период, политиката на новата анжуйска власт, най-ярко представена от Карл Роберт (1308–1342) и Лайош I Велики (1342–1382), спрямо секеите, саксонците и ясите е „явен пример за наличието на приемственост в отношението спрямо етническия „друг“. Както секеите, така и саксонците запазват своя отличителен колективен правен статут и продължават да се радват на автономия в рамките на Terra Sicularum и Terra Saxonum“ (202 с.). Също така отчита и промените при новата династия относно общностите на евреи и мюсюлмани, които маргинализират евреите, а мюсюлманските общности са тясно интегрирани в унгарския habitus (205 с.).

В заключението докторантът Т. Карагъзов обобщава основните изводи по темата за етническата и религиозна идентичност и нейното третиране в рамките на късносредновековната правна система. В съчетание с целите на дисертацията той прави обобщен анализ на отделните случаи.

Съгласна съм напълно с мнението на автора, че историческото развитие на Кастилия, Ирландия и Унгария през 13 – 14 в. ясно показва значимостта на етничността като средство за поддържането на определена идентичност и създаването на чувство за принадлежност към дадена общност. И за трите държавни структури, разположени в периферията на Запада е характерен мултикултурният характер на техните общества. Също така подкрепям извода му, че етнорелигиозните идентичности в Кастилия, Ирландия и Унгария не са резултат от живот в изолация, а съществуват на база социалното взаимодействие през границите. И в трите случая границата има ключово значение за процесите на етнорелигиозна идентификация и себerealизация.

Използваните извори и литература при разработването на дисертацията са впечатляващи.

Научните приноси на дисертацията могат да бъдат обобщени така: като основен принос може да бъде посочено представянето на подробен анализ на една тема, неразглеждана до момента от българската медиевистика. Също така могат да бъдат отбелязани и други приноси на дисертационния труд: въвежда в научна употреба

непознати за българската историография научни изследвания и първични извори; осигурява нов прочит на юридически документи през призмата на формирането на идентичността; осигурява нови емпирични данни за разбиране на същността на етническата и религиозна идентичност в късносредновековната правна култура; изготвя методологически иновативен анализ и използва интердисциплинарен подход, обединяващ теоретични постановки от сферата на социологията, антропологията, психологията, политологията и историята; използва т.нар. „case study“, метод, който позволява на базата на няколко специално подбрани случая да се формулират обобщения и изводи, които да създадат една по-пълна представа за етническия феномен в предмодерните общества; прави опит да даде отговори на продължаваща научна дискусия за това дали категории като етничност, националност и раса могат да бъдат приложение по отношение на средновековния период; оспорва приложението на съвременните понятия за етничност, националност и раса към проучването на средновековните общества, като разглежда идентичността така, както е разбираана в специфичните културни, правни и социални рамки в Латинския Запад през 13 - 14 в.

Авторефератът отговаря на изискванията, публикациите са по темата на дисертацията и са издадени в престижни научни списания и сборници.

Въз основа на всичко казано до тук, искам да изразя своето положително мнение за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Генчо Карабозов и да му пожелаая бъдещи творчески успехи.

София

проф. Ивайла Попова

21.12.2025 г.